

Ver voordat de dood hen definitief scheidt

Over het langzame verlies van een geliefde

Caroline de Pater

Op het ritme van mijn pedalen repeteert mijn brein die ene zin: ik schiet tekort. Mijn gezicht is kletsnat van regenwater met de zoutige smaak van tranen. Er moet een trein gehaald worden, immers werk wacht niet. De kinderen zijn goed op school aangekomen, de wasmachine zal straks aanspringen en het eten voor vanavond hoef ik alleen nog maar op te warmen in de oven. Alles loopt zoals het lopen moet. Maar toch, in mij huist een gevoel van dreiging. Er is iets niet op orde. Alsof elk moment de bodem onder mij weggetrokken kan worden en mijn gezin als een kaartenhuis in elkaar zakt.

De herinnering aan deze ochtend van lang geleden kwam scherp terug - ik voelde mij weer op de fiets zitten - toen ik kort na elkaar de boeken *Beladen Huis* van Christine Brinkgreve en *De archeologie van het verlies* van Sarah Tarlow las. Beide boeken zijn geschreven na het overlijden van hun partner. De schrijvers blikken terug op hun leven samen met hun partner, op zijn ziek worden en uiteindelijk zijn sterven. Ze schrijven over het kwijtraken van hun man. Dat gebeurde niet plotseling zoals het verlies van een dierbare bij een ongeluk. Zij raakten hun partner kwijt in een langzaam verlopend proces waarin steeds meer verloren gaat.

Brinkgreve verliest haar man tijdens hun lange gezamenlijke leven als gevolg van zijn mentale problematiek maar – en zij spaart zichzelf niet – ook als gevolg van haar eigen, soms heftige, emoties, en van hun interactie. De man van Tarlow krijgt in de loop van enkele jaren, op scans zichtbaar toenemende, neurologische schade. Ondanks alle diagnostische onderzoeken die hij tijdens zijn ziekbed krijgt, blijft onduidelijk wat er precies aan de hand is. De artsen houden het op een ontsteking van de hersenen en de zenuwen die zich steeds verder uitbreidt. En opmerkelijk: zij blijven hoop op verbetering

bieden. Dat de prognose slecht was en dat hij zou gaan sterven, bleef in de gesprekken met de artsen onbesproken. Hij gaat fysiek snel achteruit en Tarlow is voor ze het goed en wel in de gaten heeft vrijwel fulltime mantelzorger.

Beide schrijvers vertellen wat het voor hen betekent om hun man langzaam achter de horizon te zien verdwijnen. Ze tonen daarmee moed. Want het verhaal over je eigen negatieve emoties als irritatie, wanhoop en woede, past niet in het beeld van de ideale vrouw als zorgend en zichzelf wegcijferend wezen. Christien Brinkgreve en Sarah Tarlow vertellen dat het ziek zijn en afbrokkelen erg is voor hun partner maar dat het óók erg is voor henzelf. Ik begrijp dat: als hij verliezen kent, dan zij ook. Simpelweg omdat mensen sociale wezens zijn; omdat we ons verbonden voelen met de ander hakt het ziek zijn van de een óók in op de ander. Anders, maar net zo genadeloos.

De samenleving kent ongeschreven regels en normen. Zoals deze: de een is ziek en heeft verzorging, en de niet-zieke ander houdt de rug recht, want de zieke draagt immers de grootste last. Christien Brinkgreve en Sarah Tarlow zorgden voor hun partner tot ze er zowat bij neervielen. Ze twijfelden over wat het juiste was om te doen, over wat tegen hem te zeggen. Ze voelden zich eenzaam en schuldig. Ze baalden van de situatie. Ze huilden, zoals ik, destijds op de fiets gezeten met die ene zin in mijn hoofd: ik schiet tekort.

Veelvormig verlies

Sarah Tarlow schrijft over haar partner Mark, zijn ziekte en over haar ervaringen in de jaren van zijn ziek zijn. Overlijdt een geliefd persoon dan ontstaat een leegte bij de nabestaanden. Bij Mark ontstaat tijdens zijn leven al leegte in hemzelf. Hij verliest niet alleen allerlei vaardigheden,

zoals autorijden, zich aankleden of lopen, maar ook datgene wat hem zo kenmerkte, wat hem zo tot Mark maakte: humor, intelligentie, plezier in dingen ondernemen, in denken en schrijven, in de academische wereld. Hij krijgt pijn en jeuk, verliest zijn reuk en smaak, zijn gezichtsvermogen, zijn controle over blaas en darmen. En zij? Wat verliest zij?

Als de politieagente aan Sarah Tarlow vraagt haar man te identificeren - hij heeft helemaal alleen thuis in bed een einde aan zijn leven heeft gemaakt - ziet zij een andere Mark dan die zij gekend heeft.

Ik kende dit lichaam heel goed, maar toch was het heel anders dan de Mark die ik zo springlevend had gekend. Dit is Mark niet, niet echt. Het is alleen nog een soort omhulsel van hem. Naarmate de ziekte voortschreed, vielen er lagen van Mark weg zoals hij bij leven en welzijn was geweest: eerst bladderden de lagen verf en lak af, en daarna sleten de scherpe hoeken af. Hij werd minder zichzelf. De vreugde en humor werden aangevreten, en zijn zachtmoedige intelligentie werd gereduceerd tot een genadeloze kern. Vervolgens sijpelden zijn lichamelijke vitaliteit en zijn drieste kracht uit hem weg totdat er uiteindelijk niets anders van hem restte dan zijn kale essentie. Mark, zelfs ontdaan van zijn vermoeiende zelfverzekerdheid. Alleen nog pijn, en liefde en moed. En nu zelfs dat niet meer. Alleen nog herinneringen. Verhalen. Verhalen en mededogen.

Zij verliest een geliefde én zij verliest een aardige vader voor haar kinderen, ver vóór de dood hen definitief scheidt.

Het was niet moeilijk om te houden van de opgewekte man, de grappenmaker, de vader die met de kinderen speelde, de avonturier, de charmeur. Lastiger was dat bij de zwijgzame man, die geïrriteerd en cynisch was, ruzie zocht, de man die zijn triomfen achter zich had gelaten en wiens toekomst afbrokkelde. .... Ik vond het heel akelig dat hij pijn had en zich duidelijk ongelukkig voelde, maar het kostte mij moeite om van hem te houden wanneer hij sarcastisch en vervelend tegen de kinderen deed. Bij zoveel woede had ik alleen houvast aan de gedachte dat ik mijn plicht deed. Ik wilde maar dat ik toen had geweten wat precies het juiste was om te doen. Zelfs achteraf weet ik niet hoe ik me had moeten opstellen. ... Ik wilde dat deze nare man niet had besloten bezit van Mark te nemen.

Mark en Sarah raken ook hun dromen over hun gezamenlijke toekomst kwijt. Ze dromen van een groot, oud huis met een schuur, van deels thuis kunnen werken, van bezoek aan concerten en wandelen. 'We zouden de kinderen zien afstuderen en bij hen thuis op bezoek gaan. En ooit, over heel wat jaren, zouden we gezonde grootouders worden. Maar dat was niet de toekomst die we kregen.'

Mark heeft zijn plan te sterven helemaal alleen uitgevoerd, euthanasie is in Engeland verboden, evenals het niet voorkomen van zelfdoding. Hij wilde zekerheid hebben dat Sarah niet medeplichtig zou worden gevonden aan zijn zelfdoding. Het spijt haar enorm dat Mark zo alleen was in zijn laatste uren, dat zij geen geruststellende en liefdevolle woorden tegen hem heeft kunnen zeggen om zijn levenseinde te verzachten. De wet heeft haar die kans ontnomen.

Mijn leven bestaat uit een hele reeks dingen waar ik spijt van heb, en mijn gedrag gedurende de achttien jaar van mijn relatie met Mark ligt ten grondslag aan veel dingen die ik betreur. Het meest betreurenswaardige, iets wat me veel verdriet doet, is dat ik op het eind niet bij hem was om zijn hand vast te houden.

Een teloorgegane balans

Het trage verlies van een geliefde betekent ook het verschuiven van de balans tussen twee mensen. De balans van liefde geven en ontvangen, van zorgzaamheid voor elkaar. Naarmate de ziekte van Mark voortschrijdt wordt Sarah steeds vaker in de rol van verzorger, regelaar, contactpersoon voor ziekenhuizen en dokters, huishoudster gedrukt. Ze helpt hem met de dagelijkse verzorging, smeert twee keer per dag zijn jeukende rug in met lotion, ondersteunt hem met lopen, doet allerlei praktische zaken als bedden in en uit elkaar halen, rijdt hem naar afspraken toe: een eindeloze nooit eindigende lijst van handelingen, dag in dag uit. Mark was helemaal afhankelijk van haar geworden, hij was zijn zelfstandigheid kwijt. Taken in het huishouden en voor het gezin die ze voor zijn ziekte samen uitvoerden - koken, schoonmaken, kleding verzorgen, kinderen wegbrengen en ophalen, boodschappen – doet zij tenslotte in haar eentje.

Sarah was fulltime mantelzorger geworden naast haar werk als hoogleraar en naast haar zorg voor de drie kinderen in de basisschoolleeftijd. En ook nog eens naast de lasten van een vochtig, onpraktisch herenhuis uit 1820, dat zes maanden voor Marks overlijden betrokken hadden. Een verhuizing als daad: ‘Door te verhuizen deden we in elk geval iets wat betekenis had, en het voelde goed om in een tijd van tegenspoed een project te hebben, met zijn eigen deadlines en dingen die gedaan moesten worden.’

Sarah Tarlow is hoogleraar archeologie, in het bijzonder van de dood en rituelen rondom de dood en rouw. In haar verhaal over de jaren van Marks ziekbed gebruikt ze ook kennis uit haar vakgebied om te kunnen begrijpen wat zich voltrok. Zo vraagt ze zich af of mededogen en zorgzaamheid er altijd geweest zijn. Er zijn

talrijke aanwijzingen, schrijft zij, voor het bestaan van zorg voor anderen. Ook uit het hele verre verleden, zo’n zestig- tot tachtigduizend jaar geleden. De neanderthaler Shanidar 1 had in zijn adolescentie talloze, ernstige verwondingen opgelopen. Toch werd hij ongeveer veertig jaar oud. ‘Om zo lang te hebben kunnen overleven, ... , moest Shanidar zijn gevoed en verzorgd door zijn groep, en dat, zeggen de archeologen, is de dageraad van mededogen.’

M9, gevonden in Vietnam, is vierduizend jaar geleden overleden. Hij leed waarschijnlijk aan een genetische aandoening met talloze afwijkingen... ‘dus hij zou minstens tien jaar lang uitgebreide zorg en hulp van anderen nodig hebben gehad om in leven te blijven.’ Tarlow verdiept zich vervolgens in deze anderen: ‘En deze persoon, die leefde in een tijdperk en op een plek waar zelfs geen huizen en trekdieren bestonden .... had beschikt over de fysieke, emotionele, economische en sociale kracht om tien jaar lang voor een jonge man met een ernstige lichamelijke beperking te zorgen. Dat stelt mij in de schaduw.’

Tarlow vindt wel dat er een probleem is met de archeologische theorie dat het in leven blijven van iemand met lichamelijke beperkingen aantoont dat er compassie bestond in een samenleving. Het bestaan ervan hoeft volgens haar niet per se te liggen aan louter de goedheid van de mensen die zorgden voor hen die economisch of maatschappelijk gezien weinig of niets konden bijdragen. ‘Het kan ook betekenen, en misschien is dat wel waarschijnlijker, dat ze beschikten over kwaliteiten – praktisch, intellectueel, spiritueel of anderszins – die van waarde waren voor hun groep, of dat hun beperking simpelweg niet relevant was.’ Dus toch ook iets van een balans, van wederkerigheid, van geven en ontvangen.

De botten van Shanidar 1

Mark heeft, zo ziek als hij was, de teloorgegane balans tussen hem en Sarah na zijn dood een heel eind hersteld. Van haar dochter kreeg zij een boek. Dat boek had hij een paar maanden voor Sarah's verjaardag aan zijn dochter gegeven met de instructie deze aan Sarah te geven. 'Voorin had hij geschreven: Voor Sarah. Gefeliciteerd met je verjaardag of wat dan ook ... Veel liefs en bedankt voor alles, Mark. Ik barstte in tranen uit, omdat het zo'n lief gebaar was, omdat hij had bedacht dat hij er niet bij zou zijn, en omdat het geen verbitterde of beschuldigende boodschap was. Het voelde als vergeving.'

Een ontploffende boiler

Christien Brinkgreve geeft in *Beladen huis* een portret van haar huwelijk met A. Ze blikt terug op hem en op haar eigen rol: 'Waar was ik in verzeild geraakt?' A is na een kort ziekbed overleden, maar Christien verloor in de loop van dertig jaar haar ooit liefdevolle band met hem. Dat kwam door hun beider toedoen. Hij leek te verdwijnen maar zij ook. In een interview (NRC, 1 februari 2025) zegt ze het zo: 'En toch, bij het schrijven van dit boek zag ik hoeveel ik deep down van mijn moeder heb voortgezet. Klaarstaan, zorgen, het belang van het gezin boven alles stellen. Dat is mooi en goed, maar het moet niet zo zijn dat je daardoor zelf vervaagt en verdwijnt. En dat heb ik wel laten gebeuren, binnenshuis.'

Zij beiden verliezen het contact met de ander. Brinkgreve, hoogleraar sociologie, zoekt naar verklaringen voor dit verlies: 'Boosheid was een gevoel dat vroeger bij ons thuis niet mocht zijn. 'Daar kan je moeder niet tegen': ik hoor het mijn vader nog zeggen, altijd beducht voor haar terugkerende instortingen.' Christien voelde soms onmachtige woede jegens A als ze zich slecht door hem behandeld voelde. Haar boosheid werkte averechts: 'Hij ervoer me als een ontploffende boiler, en trok zich nog meer terug. Zijn angst voor woedende vrouwen was groot: het richtte een innerlijke schade aan. Hij probeerde zich dan kleiner te maken om mijn boosheid te ontlopen. Mijn wanhopige pogingen tot contact joegen hem dan alleen nog verder weg.'

Maar wat wil je, als je in je jeugd niet geleerd hebt om op een goede manier op te komen voor jezelf zoals Christien? Wat wil je als je geblesseerd uit je jeugd komt zoals A?

Tijdens de relatietherapie die Christien en A op enig moment krijgen, besluit Christien

om zich minder op hem te richten en meer op haar eigen plannen en bezigheden. Weg van de onmachtige ruzies. De sfeer tussen de twee wordt vriendelijker, onpersoonlijker maar met haar besluit geeft ze ook iets op, raakt ze iets kwijt: 'de hoop dat we meer contact zouden krijgen, dat onze band weer opener en lichter zou worden...'

Tot aan zijn sterfbed probeert ze contact met hem te krijgen. Maar met een wrede opmerking maakt hij alles kapot. Christien verliest de mogelijkheid om aan zijn sterfbed woorden van genegenheid, waardering, ooit gedeelde vreugde te wisselen. Om afscheid te nemen van hem die zij heeft liefgehad; van hem die er een andere, niet kenbare agenda op na hield: 'Hij had verwacht, zei hij, dat ik me na mijn proefschrift aan hem zou wijden. Hij zei ook: je bent je vrouw kwijt als er kinderen komen. En: je werd altijd omringd door interessante mannen.' (NRC, 1 februari 2025). Een ambitieuze vrouw is goed 'Als het maar niet ten koste gaat van man en kinderen'. Om deze opmerking te laten volgen door een bijtende tweede: 'Maak jezelf toch niet altijd groter dan je bent.' Een zin die feilloos haakt in een oude angst dat ik niet veel waard ben, en dat mijn pogingen iets voor te stellen eigenlijk niet veel betekenen. ... Zo zag hij mij dus. De verwarring dat de man met wie je leeft je niet veilig vasthoudt maar bijt.'

Christien Brinkgreve was hoogleraar

sociologie en de eerste hoogleraar vrouwenstudies. Zij schrijft over gedrag, gevoel en moraal en beschouwt deze in de context van de tijd en onderzoekt hoe oude patronen doorwerken in de tijd. In haar boek *Beladen huis* kijkt ze met alle wetenschappelijke kennis en ervaringen die ze heeft naar haar huwelijk met A. Net als Tarlow probeert zij zo te begrijpen wat er gebeurd is. Ze schrijft:

Onze band was belast door zijn angst overweldigd te worden, en zijn angst voor verlating....Dit boek is geen portret van hem, maar een beschrijving van hoe onze liefde steeds vaster kwam te zitten in de karrensporen van het verleden die ons gevormd hebben, in ons eigen leven en in de patriarchale cultuur waarin we zijn grootgebracht.

En verderop:

Hij was een bezet mens, de plaats en betekenis van het overleden zusje [zijn moeder was een dominante en afstandelijke vrouw, zijn zusje was voor hem de vervangende moeder; toen zij zeven jaar was is zij omgekomen, plotseling was ze weg. Zijn ouders vertelden hem niks en er werd nooit meer haar over gesproken] namen de volledige ruimte in beslag. Er was geen plaats voor mij, voor wie ik was, voor hoe ik werd. Zolang hij hoopte dat ik in het gemis van zijn zusje kon voorzien paste het, maar toen ik daarbuiten trad verbrak hij het contact. Toen kregen patriarchale trekken de overhand ...

Toen Christien aan zijn sterfbed voor de zoveelste keer probeerde een gesprekje te hebben over hun gezamenlijke leven en wat zij samen hadden, liet A met zijn sneren de al behoorlijk scheef hangende balans nog verder uitslaan. Het schrijven helpt haar de balans na zijn dood te herstellen: 'A wordt vollediger: wie hij voor mij was, hoe hij werd, waar ik van hield, zijn verontrustende kanten. ... Ik krijg weer contact met hem. En met mijzelf: ik zie het kind dat ik was....'

Hun maatje verloren

Christien verloor haar partner in de loop van een huwelijk: 'rouw om iemand die bij leven al voor mij verdween...'

In vier jaar tijd hebben Sarah en de kinderen hun man en vader zien wegdrijven van de man die hij ooit was. Ze heeft haar dromen over een

gezamenlijke toekomst, hun plannen, hun ideeën over samen oud worden verloren.

Beide vrouwen hebben hun maatje verloren tijdens het in stand houden van een gezinsleven met jonge kinderen. Ze hebben de aandacht van hun partner verloren. De wederkerigheid in hun relatie, de balans van genegenheid en zorgzaamheid, is verdwenen. Sluipenderwijs verloren de echtelieden alles wat voor hen van betekenis was terwijl zij in de bloei van hun leven waren. Ze verloren ook de kans om woorden van genegenheid te wisselen toen het afscheid daar was. Het is hun overkomen.

Zo'n groot en veelvormig verlies geeft méér dan verdriet alleen. In Sarah en Christien strijden naast verdriet allerlei emoties met elkaar, zoals wanhoop, woede, ongeduld, teleurstelling, angst, medelijden en een diepgevoeld plichtsbesef. Als de facetten van een diamant maar dan zonder de schoonheid en betovering ervan. In de woorden van Christien:

Ik sprong van mijn stoel, als door een adder gebeten, en ging aan het voeteneind van zijn bed huilend tekeer terwijl ik hem aankeek en zijn blik probeerde te vangen: dat hij nooit blij met me was, nooit trots op wat ik deed, dat ik hem altijd bijgestaan had in zijn werk, dat ik alles had gedaan om het gezin in stand te houden.

Zijn bezwaren tegen het huis troffen mij hard ... het was alsof hij mij afkeurde... Ik vond het ook ondankbaar.

... het gevoel van verantwoordelijkheid voor zijn nalatenschap ... en met boosheid: om de shit waarin ik achterbleef, de ongesorteerde bende waarmee we opgezadeld waren. Om het gebrek aan zorg voor ons. Momenten van onversneden woede hoe hij ons heeft achtergelaten.

Ik was soms jaloers op de kinderen, op het contact dat hij wel met hen had...

Ik hield dingen onzichtbaar voor de buitenwereld, maar die konden ook zo goed onzichtbaar blijven omdat het gezin als privé domein wordt beschouwd. ...ze willen zich er liever niet ongevraagd mee bemoeien, niet hun vingers branden aan andermans gedoe. ..Ik kan nu pas ervaren hoe alleen gelaten ik me soms voelde, iets wat ik, net als boosheid met enige vertraging toelaat.

In de woorden van Sarah:

In 2014 was de woede van jaren bij mij gaan gisten en omgeslagen in verbittering, en veel van die gevoelens waren terecht of onterecht op Mark gericht. Ik was tegelijkertijd bang, vol medelijden met zijn pijn, gefrustreerd door onze omstandigheden en zijn gedrag, en woedend over mijn eigen machteloosheid. En ik denk dat ik nog steeds van hem hield.

Ik was te moe, te uitgeput om nog geduld te hebben met al zijn opinies. Ik probeerde geen consensus meer te vinden en gaf uiting aan mijn woede.

Ik verloor niet vaak mijn geduld in zijn bijzijn, maar dat gebeurde wel vier of vijf keer in die laatste maanden; dat deed ik met opzet om hem te laten zien hoe gestrest ik was. Ik wilde dat hij het zou weten. Zie je het nu? Zie je hoe ik lijd door jouw toedoen?

In al het gehaast en gejakker van werk en regel vergat ik dat ik van Mark hield.

Door het gevoel dat ik mijn plicht deed, kon ik het volhouden ondanks het verdriet, de boosheid en de zorgen.

Ik troost me met de gedachte dat ik mijn plicht heb gedaan, dat ik bij hem ben gebleven en voor hem heb gezorgd, ook op momenten dat hij niet erg aardig tegen me was, en ik hem niet zo leuk vond.

Plichtsbesef

Toen ik dertig jaar geleden trouwde las de ambtenaar de traditionele huwelijksbelofte voor:

In voor- en in tegenspoed,
In rijkdom en in armoede,
In ziekte en gezondheid,
Je lief te hebben en te koesteren,
Vanaf vandaag tot de dood ons scheidt.

Dat liefhebben en koesteren lukte mij in de jaren dat mijn partner ziek was steeds minder goed. Een kleine twintig jaar na onze belofte aan gingen we uit elkaar. Deze belofte, wederzijdse plicht voor elkaar te zorgen, drukte zwaar op mijn schouders. Hoewel vele malen minder ernstig dan bij Sarah en Mark – er was bij ons geen sprake van een levensbedreigende situatie, geen fysieke

aftakeling, geen verlies van mobiliteit of zelfzorg – voelde ik mij redelijk wanhopig, een beetje zoals Christien. De toekomst samen was een zwart gat geworden en ik was bang geworden. Bang te falen in de zorg voor mijn partner – hij leed aan fysieke problemen, gevolgd door mentale problematiek. Ik heb mijn best gedaan maar deed niet altijd de goede dingen. Soms zei ik net het verkeerde op het verkeerde moment, of gaf ik adviezen die niet goed vielen. Maar bovenal erkende ik onvoldoende zijn problemen. Ik verzette mij tegen de visie dat ziekte je overkomt en je ontslaat van elke verplichting, ik zei: ‘Het is ook hoe je ermee omgaat.’

Mijn angst om tekort te schieten, het gevoel te falen in de zorg aan en behoeften van mijn partner beperkte zich niet tot hem. Ik was vooral bang voor ons gezin. De verantwoordelijkheid voor het doorgaan van ons vieren als gezin, voor de ontwikkeling en bescherming van onze twee kinderen en voor alles wat komt kijken bij het zorgen voor kinderen en een huishouden, droeg ik naar mijn gevoel op een gegeven ogenblik helemaal alleen. En toen brak ik en fietste ik naar de trein: ik schiet tekort. Ik miste zijn aandacht, zorgzaamheid en inzet, ik miste veiligheid en vertrouwen in de toekomst, ik voorvoelde de dreigende ineenstorting: de wederkerigheid in onze relatie was verloren gegaan en zou niet meer terugkeren.

Maar een zieke partner in de steek laten? Dat doe je niet zomaar, je hebt in het leven een plicht. Pas toen een vriendin tegen mij zei: ‘Het gaat vast beter met hem als jij bij hem weg bent,’ viel bij mij het kwartje: het is behalve al het andere óók onze interactie! Ik troost me met de gedachte dat ik hem heb kunnen helpen vlak voor onze wegen zouden scheiden. Mijn zoektocht naar iemand die de mentale last van mijn partner lichter zou kunnen maken, leidde uiteindelijk naar een therapeut die een goede, helende klik met hem kreeg.

Een verhaal maken

Sarah Tarlow schrijft ook over de onbetrouwbaarheid van haar herinneringen:

Toen ik dit boek ging schrijven, wist ik dat ik niet op mijn geheugen kon vertrouwen. Ik ben al dingen vergeten. En verderop: Ik zie nu in dat ik voornamelijk de slechte jaren heb beschreven, met conflicten en verdriet, wij tweeën op ons

slechtst. Dat zijn de herinneringen die ik heb verduurzaamd en heb uitgebouwd met woorden; dat is het verhaal dat ik heb geconstrueerd. En nu al vraag ik me af: herinner ik me dat correct?

Ook Christien Brinkgreve geeft zich rekenschap van het feit dat zij een verhaal schrijft:

Welk verhaal wil ik creëren, wat zal de boventoon zijn? ...Het is een vormgeving aan de rouw, vanuit een diepe behoefte om orde te brengen in de verwarrende ervaringen van liefde en verwijdering, en van mijn gesplitste leven. Om er weer een geheel van te maken, om zelf weer een geheel te worden.

Ook ik heb met mijn herinneringen een verhaal gemaakt om weer goed door te kunnen met leven. Welke onthoud je en kloppen ze eigenlijk? Maar in wat ik toen dacht en zei geloof ik nog steeds: het doet er toe hoe je je in tijden van ziekte, narigheid, ramspoed tot elkaar verhoudt. De zieke wil gezien en erkend worden in zijn ziek zijn; de niet-zieke ander wil ook gezien en erkend worden in haar inspanningen en verlies van een maatje. Zoals Sarah Tarlow schrijft:

Ik zou willen dat ik geduldiger was geweest. Ik zou willen dat ik vriendelijker was geweest. Ik zou willen dat ik meer had geleden op het type mantelzorger waarover je leest in tijdschriften, voor wie de persoon voor wie ze zorgen altijd op de eerste plaats komt, die nooit stilstaan bij hun gefnuikte verwachtingen, die zich nooit opsluiten in de badkamer om te kunnen huilen zonder dat de kinderen het horen.

Ik zou dat ook allemaal willen maar ik kon dat toen niet, zoveel is mij duidelijk geworden. Ook al was er ooit een huwelijksbelofte. Diep in mij zitten verwachtingen en ideeën verankerd, beelden over wie en wat ik ben en hoe ik hoor te zijn. Ik vond dat ik moest zorgen voor mijn zieke partner, maar in de jaren van het jonge gezin en groei in mijn werk verschoof sluipenderwijs de balans van geven en ontvangen. We schikken ons allen gewillig en dapper naar de ongeschreven regel van 'doe je plicht', onwetend van wat ons te wachten staat. We doen ons best, we ploeteren moedig voort. Ook dat hoort net als sterven bij leven.

Literatuur

Brinkgreve, Christien, *Beladen Huis*. Amsterdam: Atlas Contact, 2025.

Tarlow, Sarah, *De archeologie van het verlies*. Amsterdam: Van Oorschot, 2024.